Introductiepakket: Magie van de archeologie

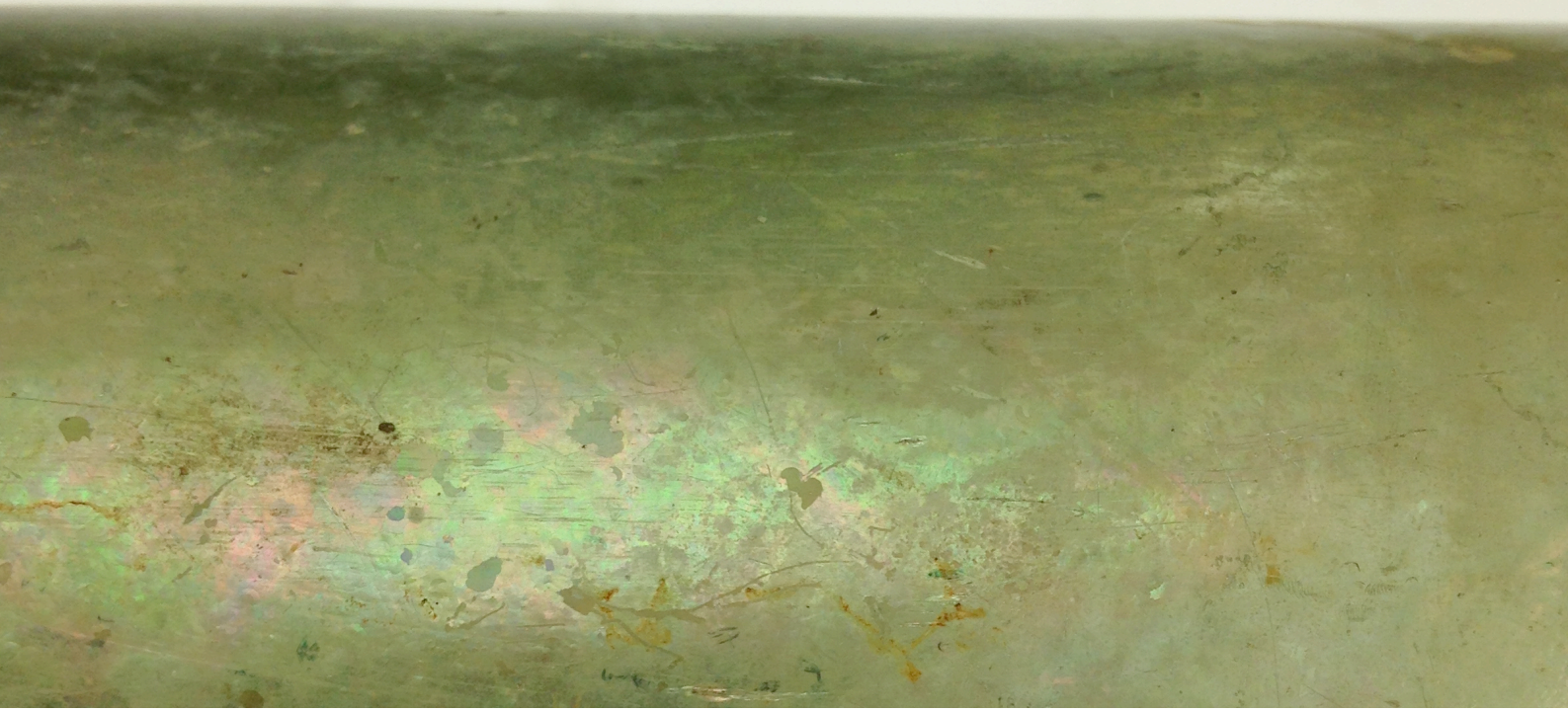

In dit lespakket hebben we de archeologie gekoppeld aan thema's uit de (kunst)geschiedenis. We willen dit pakket introduceren met een gedicht, één van de vele kunstvormen. Het gedicht is afkomstig van Esther Jansma uit de gedichtenbundel "Altijd vandaag".

Het begin

Opeens zag zij hoe groot de wereld was.
Niets was zoals zij het verwacht had
de dingen waren voller dan zij dacht

en kleurijker, al kijkend door het glas
dat haar gevonden had zag zij de binnenkant
van schelpen, wat daar doorheen bewoog

was vorm en puur zichzelf en tegelijk
een regenboog van mogelijkheden
tot leven geblazen, verloren, hervonden

nadat de eeuwen er hun parelmoer
overheen penseelden, zo breekbaar als wat
lag het daar, zomaar in haar hand.

(Foto's: Willemijn Meijer)

De flessen op de foto zijn afkomstig van de collectie gemeentelijk archeologisch depot van de gemeente Arnhem. Van de grote lange fles is geen concrete beschrijving. Archeologen van de AWN vermoeden dat het een wijnfles is geweest.

De kleine ronde fles die we hier ook zien, heeft wel een beschrijving. Het is vondst nummer 101 en is gevonden op 26-02-2004. Het materiaal is glas. Bij de datering staat 16B-17A. Dit betekend dat hij afkomstig uit de periode tussen de 2de helft van de 16de eeuwen de 1ste helft van de 17de eeuw.

Eventuele opdracht bij dit gedicht
Alle lespakketten kunnen geïntroduceerd worden met dit gedicht. Dit gedicht geeft namelijk een andere kijk op archeologie.
Wat gaat er door je heen als je een vondst doet?
Esther Jansma verwoordde dit in een van haar gedichten. Ze zette de schoonheid van een gevonden fles om in poëzie.

Dit is een voorbeeld van wat centraal staat in het lespakket, namelijk het koppelen van archeologie aan een kunstvorm. In dit geval wordt archeologie gekoppeld aan de kunstvorm poëzie.

Voor de introductie kan het PowerPoint bestand gebruikt worden. Het gedicht kan voorgelezen worden aan de groep en hierbij kunnen de afbeeldingen vertoond worden. Samen kan het gedicht en de afbeeldingen geanalyseerd worden om zo de verbinding te leggen tussen geschreven woord en beeld.

Lespakketten AWN

Binnen de AWN zijn er in de loop der jaren al heel wat lespakketten ontworpen. Dit zijn de lespakketten die te vinden zijn in afdeling 17(Arnhem) van de AWN:
- Archeologie daar zit muziek in.
- Archeologie op school.
- Archeologie in chronologische lijn voor het basisonderwijs. Wat een vondst!!
- Archeologie in circuitmodel.
- Een koffer vol scherven
- Jongeren en archeologie. Aan de slag met archeologie in het voortgezet onderwijs.

Dit lessenpakket sluit goed aan bij de bestaande lespakketten en kan desgewenst hiermee worden gecombineerd.

Dit project bestaat uit 5 losstaande lespakketten. Deze zijn weer onderverdeeld in verschillende lessen. De docent kan er zelf voor kiezen welke lespakketten hij/zij aan de orde laat komen. We vinden het belangrijk dat alle pakketten een samenhangend geheel vormen. Daarom hebben we ervoor gekozen om in alle losstaande lespakketten een koppeling te maken tussen het verleden en het heden.

De titels van de lespakketten zijn omgezet in illustraties. De illustraties kunnen ingezet worden om de groep te activeren en te enthousiasmeren. Er kunnen beschouwingsvragen bij gesteld worden, de groep kan met elkaar in gesprek gaan: Wat zie ik hier? Waarom zie ik dat? Wat betekent het? Etc.

De 5 lespakketten zijn:
- Archeologie op de muur
  Dit lespakket gaat over schilderkunst in de tijd van de Prehistorie. We maakten hierbij een koppeling tussen de rotstekeningen en Keith Haring of Franz Marc.
- Archeologie in de grond
  Dit lespakket gaat over de toegepaste kunst in de tijd van Prehistorie. We maakten hierbij een koppeling tussen de prehistorische potten en materiaal uit de natuur.
- Archeologie in het stadion
  Dit lespakket gaat over de architectuur in de tijd van de Romeinen. We maakten hierbij een koppeling tussen het Colosseum en de Arena.
- Archeologie in een kistje
  Dit lespakket gaat over de toegepaste kunst in de tijd van de Romeinen. We maakten hierbij een koppeling door de ketting letterlijk te laten reproduceren door de groep.
- Archeologie op het toneel
  Dit lespakket gaat over de podiumkunst uit de tijd van de Romeinen. We maakten hierbij een koppeling tussen maskers uit de tijd van de Romeinen en de maskers die nu worden gedragen.

Doelen
De lespakketten zijn gebaseerd op de overkoepelende kerndoelen voor zowel het basisonderwijs als voor het voortgezet onderwijs. Voor de losse lespakketjes formuleerden wij een aantal doelen, maar voor de lessen zelf geen specifieke doelen. Dit kan de docent zelf afstemmen op de doelgroep. Bij het doel kan de docent zelf zijn activiteiten samenstellen.

- **Basisonderwijs**

51. (Gericht op erfgoed) De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.
52. (Gericht op erfgoed) De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van de volgende tijdvakken: jagers en boeren; Grieken en Romeinen; monniken en ridders; steden en staten; ontdekkers en hervormers; regenten en vorsten; pruiken en revoluties; burgers en stoommachines; wereldoorlogen en holocaust; televisie en computer. De vensters van de canon van Nederland dienen als uitgangspunt ter illustratie van de tijdvakken.
53. (Gericht op erfgoed) De leerlingen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.
54. De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.
55. De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.
56. De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

- **Voortgezet onderwijs**

37. De leerling leert een kader van tien tijdvakken te gebruiken om gebeurtenissen, ontwikkelingen en personen in hun tijd te plaatsen.
40. De leerling leert historische bronnen te gebruiken om zich een beeld van een tijdvak te vormen of antwoorden te vinden op vragen, en hij leert daarbij ook de eigen cultuurhistorische omgeving te betrekken.
48. De leerling leert door het gebruik van elementaire vaardigheden de zeggingskracht van verschillende kunstzinnige disciplines te onderzoeken en toe te passen om eigen gevoelens uit te drukken, ervaringen vast te leggen, verbeelding vorm te geven en communicatie te bewerkstelligen.
49. De leerling leert eigen kunstzinnig werk, alleen of als deelnemer in een groep, aan derden te presenteren.
50. De leerling leert op basis van enige achtergrondkennis te kijken naar beeldende kunst, te luisteren naar muziek en te kijken en luisteren naar theater-, dans- of filmvoorstellingen.
51. De leerling leert met behulp van visuele of auditieve middelen verslag te doen van deelname aan kunstzinnige activiteiten, als toeschouwer en als deelnemer.
52. De leerling leert mondeling of schriftelijk te reflecteren op eigen werk en werk van anderen, waaronder dat van kunstenaars.

Tijdvakken Canon van Nederland

In de geschiedenis kennen we tien tijdvakken. Deze zijn een leidraad binnen zowel basis- als voortgezet onderwijs. De tien tijdvakken zijn:

Tijd van jagers en boeren (Prehistorie)

Tijd van Grieken en Romeinen (Oudheid)

Tijd van monniken en ridders (Vroege Middeleeuwen)

Tijd van steden en staten (Hoge en late Middeleeuwen)

Tijd van ontdekkers en hervormers (Begin Nieuwe tijd, Renaissance, Ontdekkingsreizen en reformatie)

Tijd van regenten en vorsten (de Gouden eeuw)

Tijd van pruiken en revoluties (Verlichting)

Tijd van Burgers en stoommachines (Industrialisatie)

Tijd van Wereldoorlogen (Eerste helft 20e eeuw)

Tijd van televisie en computers (Tweede helft 20e eeuw tot nu)

Bij het ontwerpen hielden wij rekening met de tijdvakken, in het bijzonder met de Tijd van jagers en boeren en de Tijd van Grieken en Romeinen. Vanwege de koppeling van verleden naar heden komt ook de Tijd van televisie en computers aan de orde.

Opbouw lespakketten

We hebben de lespakketten opgebouwd uit verschillende lessen. Sommige van deze lessen zijn goed te combineren. De invulling van een lespakket is flexibel en aan te passen waar gewenst.

De lessen

Korte uitleg / stappenplan	We hebben de lessen onderverdeeld in start-midden-eind. Wij geven suggesties voor de invulling van de lessen. De docent maakt zelf de keuzes welke activiteiten worden uitgevoerd. We zullen voor de noodzakelijke informatie verwijzen naar de bijlagen, bijvoorbeeld informatie over de kunstenaar of een verhaal.
Tijd	Hier komt de tijd van de betreffende les te staan. Dit is een indicatie, en afhankelijk van de activiteiten die je doet.
Benodigdheden	De benodigdheden voor de les worden hier benoemd.
Extra mogelijkheden	Tot slot zijn bij de meeste lessen extra mogelijkheden aangegeven. Hier staat bijvoorbeeld een extra opdracht of andere materiaalkeuzes.

We beschrijven eerst alle lessen en daarna komen de bijlagen waarin staat vermeld wat er nodig is voor de les.

Onderwerpen lespakketten

Hieronder een overzicht van alle lespakketten met de bijbehorende lessen:

Lesinhoud lespakket 1: Archeologie op de muur
Les 1: De groep maakt kennis met rotsschilderingen uit de prehistorie. Aan de hand van de beelden, maakt de groep prehistorische sjablonen.
Les 2: De groep gebruikt de sjablonen en werkt deze uit op papier.
Les 3: Aan de hand van afbeeldingen van Keith Haring of Franz Marc maakt de groep kennis met de moderne kunst en maakt de groep moderne sjablonen.
Les 4: De groep gebruikt de sjablonen en werkt deze uit op papier.
Les 5: De groep vergelijkt de gemaakte prehistorische kunst met de moderne kunst.

Lesinhoud lespakket 2: Archeologie in de grond
Les 1: De groep maakt kennis met prehistorische toegepaste kunst en verzamelt materialen.
Les 2: De groep maakt en versiert potten.

Lesinhoud les 3: Archeologie in het stadion
Les 1: Kennis maken met de Romeinse bouwkunst door de Arena en het Colosseum te vergelijken.
Les 2: De groep maakt de tekening van het Colosseum af en kan een Romeinse boogconstructie maken.

Lesinhoud les 4: Archeologie in een kistje
Les 1: De groep maakt kennis met een ketting uit een Romeins graf. Aan de hand van de informatie, gaat de groep de ketting inkleuren.
Les 2: Twee opties: de groep maakt samen de ketting realistisch na, óf de groep maakt een ‘persoonlijke’ ketting met een boodschap.

Lesinhoud les 5: Archeologie op het toneel
Les 1: De groep bespreekt hier allerlei maskers. Zij gaan in op de vorm, de versiering etc. Tevens zullen ze vergelijkingen en verschillen zoeken binnen de maskers.
Les 2: De groep maakt een eigen masker.
Les 3: Een voorstelling met de gemaakte maskers.

Voorbeschouwing

Brillen van Parsons
Voor het voorbeschouwen van beelden kan je de theorie van Parsons toepassen. Parsons kent vijf brillen of stadia:
Stadium 1: De associatie /favorisme
Stadium 2: De voorstelling / realisme
Stadium 3: Aandacht voor expressie
Stadium 4: Oog voor stijl en vorm: leerbaar. De formele aspecten
Stadium 5: Het vormen van een eigen mening: esthetisch filosoferen

Voor meer uitleg over de brillen van Parsons zie:
Roozen, I & Koopmans, H. (1999) *Ogen open, Beeld beschouwen met kinderen uit groep 1 t/m 8.* (pp.12, 13, 15 en 16). Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO)

Beeldbeschouwing

Voor het beschouwen van beelden zijn vijf kernvragen opgesteld. Deze vragen zijn geïnspireerd op de theorie van Parsons. De kernvragen vormen de kapstok voor het beschouwingsgesprek en deze zijn te vertalen in een aantal subvragen. De subvragen kun je toespitsten op het specifieke werk dat je beschouwt. De vragen geven richting aan het gesprek, je hoeft dus niet alle vragen één voor één te behandelen. De manier van vragen stellen is aan te passen aan de doelgroep. De vijf kernvragen:

1. Wat is je eerste indruk?
Vraag kinderen naar hun eerste associaties. Vaak doen ze dat al spontaan. Ga er nog niet te diep op in.

- Wie wil er iets over vertellen? Is er iets dat je opvalt?

2. Wat zie je precies?
Met de vraag 'Wat zie je?' stimuleer je kinderen goed te kijken en te beschrijven wat zij zien.

- Wat is het voor soort (kunst)werk en waar zie je dat aan? (schilderij, tekening, foto,
  beeldhouwwerk, gebruiksvoorwerp, gebouw, etc.).
- Hoe groot is het in werkelijkheid?
- Wat stelt het (kunst)werk voor? Is het abstract of juist figuratief?
- Bij architectuur en gebruiksvoorwerpen: wat is het voor gebouw of gebruiksvoorwerp?
- Hoe is het gemaakt? Wat valt je op als je let op het gebruikte materiaal en de techniek?
- Wat valt op als je kijkt naar het gebruik van beeldaspecten als kleur, vorm, lijn, textuur,
  ruimte en compositie. (Stel alleen die beeldaspecten aan de orde die relevant zijn voor het werk)

3. Wat betekent het, denk je?
Meestal vraag je niet letterlijk: wat betekent het? Dat is te moeilijk. Je zult deze vraag moeten toespitsen. De kern daarbij is dat de kinderen ontdekken waar het (kunst)werk over gaat.

- Wat roept het werk bij jou op? (gevoelens, gedachten, fantasieën)
  Waar gaat het over? Wat gebeurt er, is er gebeurd of zal er gebeuren?
  Wat willen, denken, voelen mensen of dieren die zijn afgebeeld in het werk?
  Welke sfeer roept het werk op? Waar doet het je aan denken?
  Zou dit in werkelijkheid ook zo zijn? In hoeverre maakt de kunstenaar zijn eigen werkelijkheid?
  Welke titel zou jij bedenken voor dit werk?
- Heb je een idee wat de maker (kunstenaar) met dit werk wil vertellen?
  Welke titel heeft hij/zij bedacht? Lijkt het op ander werk van deze kunstenaar?
- Wat weet je over de achtergrond van het werk?
  Waar staat of hangt het werk? Wanneer is het gemaakt?
  Welke functie heeft het werk? Hoe was dat vroeger?
- Bij architectuur en gebruiksvoorwerpen:
  Voor wie is het bedoeld? Mannen, vrouwen, kinderen, mensen met een speciaal beroep, etc.
  Moet het voorwerp vooral handig en functioneel zijn of moet de gebruiker
  er ook mee kunnen laten zien dat hij bijvoorbeeld modern, rijk, stoer, sportief is?

4. Hoe weet je dat?
In de praktijk zullen de vragen over wat je ziet en wat het betekent vaak niet zo strikt gescheiden zijn. Zowel kinderen als volwassenen hebben de neiging om steeds te pendelen tussen waarnemen/analyseren aan de ene kant en interpreteren aan de andere kant als ze kijken naar een kunstwerk.

Leerling: Ik denk dat hij erge geldzorgen heeft (interpretatie)
Leraar: Hoe weet je dat? Waar zie je dat aan?
Leerling: Nou hij heeft wallen onder zijn ogen.
Leraar: Zijn er nog meer dingen waaraan je dat kunt zien?
Leerling: Aan de kleuren. Het zijn een beetje sombere kleuren veel groen en bruin.

Kinderen interpreteren wat ze zien en gebruiken daarbij hun eigen ervaringen als referentiekader. Dat is prima. Het gaat er in de eerste plaats om wat zij zelf denken. Met de vraag: Hoe weet je dat? Kun je dat ergens aan zien? breng je ze steeds weer terug naar het kunstwerk. Je vraagt ze om goed te kijken en hun antwoorden met elementen uit het werk (voorstelling, gebruik van beeldaspecten, materialen en technieken) te onderbouwen. Het is belangrijk om verschillende kinderen aan het woord te laten en hen te leren verschillende
interpretaties tegen elkaar af te wegen.

Nadat de kinderen hun eigen interpretatie hebben gegeven, kun je eventueel achtergrondinformatie geven over de context waarin het werk is ontstaan. Deze informatie kun je als leraar inbrengen of je kunt kinderen een zoekopdracht geven. De antwoorden roepen weer nieuwe vragen op. Op die manier help je kinderen hun referentiekader uit te breiden.

5. Wat vind je ervan?
Wat vind je van het (kunst)werk? Wat maakt dat je dit vindt?
Is je mening nu je langer gekeken en erover gepraat hebt anders dan je eerste indruk? Waardoor komt dit?

Het is de vraag of het niet belangrijker is, dat kinderen leren een interpretatie geven dan een oordeel. Toch zijn er zijn situaties waarin keuzes gemaakt moeten worden, bijvoorbeeld als je samen een keuze moet maken voor het kunstwerk dat je gaat lenen in de kunstuitleen. Dan is het van belang dat kinderen leren hun keuze te onderbouwen en ontdekken dat er verschillende meningen zijn die je tegen elkaar af kunt wegen.

Kijkwijzer beeldbeschouwing

Voor de beeldbeschouwing is er een verkorte kijkwijzer opgesteld. De vijf kernvragen zijn samen met de belangrijkste subvragen samengevat. Deze samenvatting kan worden gebruikt als geheugensteun bij de gesprekken.

1. Wat is je eerste indruk?

- Wie wil er iets over vertellen? Is er iets dat je opvalt?

2. Wat zie je precies?

- Wat is het voor soort (kunst)werk en waar zie je dat aan?
- Wat stelt het voor?
- Hoe is het gemaakt? Met welke techniek? Met welk materiaal?
- Wat valt op aan het gebruik van beeldaspecten? (kleur, vorm, lijn, ruimte, textuur en compositie)

3. Wat betekent het, denk je?

- Wat roept het werk bij jou op? (gevoelens, gedachten, fantasieën)
- Wat zou de maker (kunstenaar) met dit werk willen vertellen?
- Welke functie heeft het? Voor wie is het bedoeld?
- In welke tijd/op welke plaats is het gemaakt?

4. Hoe weet je dat?

- (pendelen tussen wat je ziet en hoe je dat interpreteert).

5. Wat vind je ervan?

- Wat vind je van het (kunst)werk? Wat maakt dat je dit vindt?

Voor meer informatie over de beschouwingsvragen zie:
Roozen, I. (2009). In gesprek met het beeld en met elkaar: beschouwen en reflecteren met kinderen. Stichting Leerplanontwikkeling(SLO): Enschede.

Nabeschouwing

Voor het nabeschouwen is er ook een kijkwijzer opgesteld. Deze is heel algemeen en kan aangepast worden aan de opdracht die de groep heeft gekregen. Deze wijzer is tevens aan te passen aan de doelgroep.

Kijkwijzer nabeschouwing
1.Kijk eens goed naar al de verschillende werkstukken. Wijs eens opvallende verschillen aan.

2. Waar zie je de gestelde opdracht terug?
Kom terug op de betekenis, beeldaspecten, kleur, compositie, ruimte, vormsoorten en textuur, het werkproces met materiaal en gereedschap.

3. Hoe heb je gewerkt? Wat wilde je laten zien? Wat lukt meteen en wat nadat je iets ontdekte of hebt gezien? Welke keuzes heb je gemaakt? Wat vond je lastig?

4. Wat vind je originele of leuke vondsten? Wat vertellen de werkstukken als je ze met elkaar vergelijkt? Waardoor komt dat?

5. Waarover ben je tevreden in je eigen werk? Wat vind je goed in het werk van iemand anders?

Voor meer informatie over het nabeschouwen zie:
Laat maar zien, van Onna, Jacobsen. Houten 2013. Hoofdstuk 7, Nabeschouwen en evalueren blz.133 t/m 153.

Om verder te lezen

Onze oude buren, vondsten en verhalen uit de bodem van de stad
Schrijver: E. van Ginkel
Illustrator: K. Wilson
Uitgeverij: SPA Uitgevers, Zwolle
ISBN: 9789077560020

Onder onze voeten, de archeologie van Nederland
Schrijvers: E. van Ginkel en L. Verhart
Uitgeverij: Bert Bakker, Amsterdam
ISBN: 9789035132078

Kijk eens wat ik gevonden heb!
Vrijetijdsarcheologen en hun mooiste vondst.
Schrijvers: J. Jansen en A. Hendriks
Uitgeverij: AWN, Nijmegen
ISBN:978-90-809902-0-3